

PRÁCA AKO SEBAVYTVÁRANIE ČLOVEKA

ANDREJ HLÁVEK

Marx v zhode s Feuerbachom konštatuje, že človek vo svojej podstate nie je akýmsi čistým duchom, vedomím, ale tak ako iné živé tvory je *bezprostredne* prírodnou, telesnou predmetnou, živou bytosťou. A ako živá, telesná bytosť reaguje tiež telesne na podnety z okolia, je bytosťou trpiacou, bytosťou podmienenou a obmedzenou predmetmi svojich pudov, vášní, potrieb. Tak isto ako iný živočích je zároveň aj bytosťou biologicky vášnivou a teda *aktívnou*, biologicky orientovanou na výber medzi predmetmi, aby nimi ukojila svoje prirodzené vášne, potreby. Základnými pudmi, či konštantami tejto bezprostrednej, prírodou danej zložky podstaty človeka je hlad a sex. Marx sústredil svoju analýzu takmer iba na analýzu spôsobu, akým človek uspokojuje hlad, a v spôsobe uspokojenia tejto prirodzenej potreby nachádza aj najhlbšie špecifikum človeka, z ktorého postupne vysvetľuje vznik ľudskej spoločnosti, ľudskej psychiky, vedomia, osobnosti, vzťahov v ekonomickej základni ľudskej spoločnosti i celej nadstavby, jej ideí a inštitúcií.

Neskôr Freud, ako vieme, tiež vychádzal vo svojej teórii z týchto pudov, pričom sa sústredil na analýzu spôsobov uspokojenia sexuálneho pudu. Freud rozlíšil biologický inštinkt od pudu človeka. Pud zahrnul už do primárnej vrstvy psychiky človeka a videl v ňom biopsychickú energiu, ktorá vháňa človeka do permanentného napätia a konfliktov s realitou za účelom uspokojenia tohto pudu. Ak táto elementárna pudová energia človeka nenachádza v realite vhodný objekt ukojenia, alebo ak daný pud spoločenská regulácia odmieta a znemožňuje spontánne ho ukojiť, človek môže svoj pud dočasne potlačiť, ale nie natrvalo. Potlačená pudová energia napokon musí byť ukojená. Ak nenájde spontánne originálne ukojenie, ženie človeka k vytvoreniu náhražkového ukojenia, človek vytvára náhražkový objekt svojho ukojenia, vytvára novú realitu, resp. ideálnu formu svojho ukojenia a vytvára tak duchovnú skutočnosť. Ovládateľnosť pudov a možnosť transformácie ich energie je špecifikom ľudskej prirodzenosti. Ak zviera nemôže ukojiť svoje inštinkty, lebo nenachádza v prírode im zodpovedajúce objekty, zomiera. Keď toto zviera nájde nový spôsob ukojenia svojich životných potrieb, keď vytvorí náhražky ich ukojenia, zviera už nezomiera, ale rodí sa z neho človek. (Podrobnejší rozbor tohto aspektu Freudových myšlienkových výbojov a pokusov urobil R. Kalivoda v knihe *Moderní duchovní skutečnost a marxismus*, Praha 1968.)

Poukaz na biologickú zložku ľudskej podstaty považujem dnes za zvlášť potrebný, lebo nielen v idealistických filozofických a náboženských konštrukciách, ale donedávna aj v marxistickej filozofii sa táto zložka ľudského bytia podceňo-

vala alebo úplne obchádzala, čím sa aj marxistická filozofia vzdala od dôsledne materialistického vysvetlenia človeka, vzniku jeho špecifiky i celej jeho duchovnej sféry. Človek bol v marxistickej filozofii ešte nedávno vysvetľovaný len ako produkt práce, alebo len ako produkt spoločenských vzťahov, čím sa prakticky obchádzal základný materiálny zdroj jeho energie, ktorá sa transformuje do práce i do sformovania ľudskej spoločnosti i celého bohatstva tzv. sekundárnej sféry. V zápale kritiky naturalizujúcich a biologizujúcich teórií človeka (ktoré obchádzajú alebo dostatočne nevyzdvihujú úlohu práce a spoločenského činiteľa v procese vzniku a existencie človeka ako človeka), ignorovali sme donedávna všetky poznatky „západnej vedy“ o úlohe pudu, zvlášť pudu sexuálneho, ďalej poznatky o úlohe zážitkov raného detstva, biopsychických predpokladov a sklonov človeka, poznatky o úlohe snov a ďalších iracionálnych faktorov v konaní jednotlivca i celých hnutí. V prejavoch sebalásky, v hľadaní osobného pôžitku, v existenciálnom strachu, vo vyhýbaní sa námahe, riziku, bolesti, v sklone k deštrukcii, k moci, k rutínérstvu, k prisvojovaniu si vecí často sme boli schopní vidieť len prežitky minulosti vo vedomí ľudí, osobi ne prežitky súkromného vlastníctva, len „panské“ sklony. Očakávali sme, že po odstránení súkromnovlastníckych vzťahov socialistické spoločenské vzťahy automaticky „vychovávajú“ ľudí bez týchto „negatívnych“ sklonov a zvykov.

Freudova teória pudov a osobitne teória o transformácii ich biopsychickej energie objektívne naväzuje na Marxov pohľad na biologickú zložku bytia človeka a dokrešuje jej úlohu pri tvorbe celej duchovnej sféry človeka a spoločnosti. Táto teória pomáha pochopiť aj proces premeny biologického inštinktu na ľudský pud a stereotypnej inštinktívnej činnosti zvierata na tvorivú činnosť človeka.

Ak by sme však zostali v chápaní človeka iba pri jeho biologickom organizme, mnohé v ľudskom bytí by sme nepochopili, a aj to, čo bezprostredne súvisí s telesnou stránkou tohto bytia, mohlo by sa nám predstaviť iba v naturalistickej abstrakcii. Marx nespájal univerzalitu človeka priamo s telesnou prirodzenosťou, s vrodenosťou dispozícií u človeka. Nevidel, ako Feuerbach, v človeku iba prirodzený superlatív senzualizmu, ale ju viazal na jej pravý genetický základ, na špecifikum ľudskej telesnej či predmetnej aktivity, ktorá sa sformovala vo filogenetickom vývoji človeka a zanechala za sebou štádium *stereotypného* pretvárania prírodných materiálov, s ktorým sa stretáme u bezprostredných predchodcov homo-sapiensa. (Opracovanie kamenných nástrojov u predchodcov homo-sapiensa svedčí, že sú všade opracované jedným a tým istým — teda stereotypným, inštinktívnym spôsobom).

Avšak už na úrovni biologického života, ako poukázal ešte Kant, aktivita biologického organizmu necháva mu registrovať z okolitého sveta len to, čo je pre tento organizmus významné. Tvor, ktorý vývinove predchádzal človeku, bol však v hraničných životných situáciách vynútený a najmä schopný umele dávať do súvisu prírodné predmety (dávať ich do vody, do ohňa, do zeme, spájať ich vzájomne; napr. zväzovať spolu vetvy stromov, priväzovať na oblámané vetvy kamene, ofukávať kameň kameňom a pod. a registrovať mnohokrát (Lenin hovorí o miliónoch krát) nimi pejavené a pre život tohto tvora významné vlastnosti predmetov. Tu sme pri prameni ľudskej *tvorivej* práce i ľudského vedomia,

poznávania (psychickej fixácie vlastností a vzťahov predmetov), fixácie času (minulosti, prítomnosti, budúcnosti) — očakávania prejavu vlastností vecí, formovania a stavania si cieľov a projektov praktického prispôsobovania prírodných predmetov svojim potrebám, dávania im umelých, nových foriem. S týmto špecifikom predmetnej aktivity človeka, ktorá tvorí novú zložku ľudského bytia, súvisí teda aj vznik subjektivity, vznik sebauvedomenia i uvedomenia si konečnosti svojho života, čo spôsobuje vznik citovej sféry, charakterizovanej najmä existencionálnym strachom a pudom sebazáchovy. V tejto činnosti formuje sa aj sklon človeka k deštrukcii (tvorivosť predpokladá rozklad, rozrušenie pôvodného, hotového) i k ovládaniu či k nadvláde človeka nad vecami a neskôr aj nad druhými ľuďmi.

Tvorivá práca spočíva v schopnosti človeka vsúvať medzi seba a prírodu ním spôsobené prírodné materiály, ktorým dal formu nástrojov (prístrojov, strojov, výrobných procesov), aby nimi človek zdolal odpor a pôvodnú formu prírodných materiálov a uspôbil ich pre svoje potreby, aby v nich realizoval svoje ciele, projekty.

Nie v spoločných, len pre ľudské organizmy vlastných znakoch spočíva podstata človeka, ale „v spôsobe životnej činnosti spočíva celý ráz určitej spécies, jej rodový charakter a slobodná vedomá činnosť je rodový charakter človeka“ (Marx, Ekonomicko-filozofické rukopisy). Základná forma tejto činnosti je činnosť výrobná, z ktorej geneticky vyvíera stále vzrastajúca univerzalita ľudských zmyslov, ľudských vlastností, schopností, hodnôt a vzťahov človeka k prírode i medziľudských vzťahov. V spracúvaní predmetného sveta ľudia si stváňujú podmienky pre rozvoj bohatstva svojej hmotnej i duchovnej kultúry, formujú si svet svojich vzťahov, citov, hodnôt, svoju originalitu a slobodu. V tomto svete špecificky ľudského bytia a hodnôt biologický moment stráca svoju prioritu. Ľudí síce naďalej podnecuje k aktivite i obmedzuje ich vlastný telesný organizmus jeho energia, príroda i spoločnosť, ktorú si vytvorili, zároveň však špecifikum ich vzťahu k svetu dovoľuje im prekonávať svoju podmienenosť a obmedzenosť prírodou i spoločnosťou v sebe i mimo seba, stavať sa k sebe i k svetu dištancovane a slobodne, meniť i seba podľa vlastných projektov. Umožňuje im, aby podľa svojich záujmov a projektov formovali podmienky svojho bytia a života a tým formovali toto bytie, svoj charakter, stváňovali svoju podstatu. Vzťah človeka k svetu a k sebe nie je vzťahom, v ktorom by človek bol iba produktom prostredia plne vymedzeným týmto prostredím, nie je však iba vzťahom, v ktorom by iba absolútne slobodne bez vymedzenia a podmienenosti týmto prostredím stváňoval podmienky svojho života, svoj charakter a svoju budúcnosť. Ľudia sa prostredníctvom svojho špecifického praktického vzťahu k prírode stali bytosťami, ktoré sú síce podmienené a vymedzené okolitým svetom a jeho zákonitosťami, ale zároveň poznajúc tieto vzťahy a zákonitosti, podriaďujú si svet pre svoje účely a dávajú mu svoj rozmer. „Robotník“ — písal Marx vo svojom Kapitáli — „mení nielen formu predmetu daného prírodou, ale zároveň v ňom uskutočňuje svoj vedomý cieľ, ktorý ako zákon určuje spôsob a charakter jeho činnosti.“

Ludia teda vytvárajú svoju prítomnosť nielen na základe hotovej minulosti a súčasnosti, podmienení a obmedzení touto minulosťou, ale aj na základe toho a z toho, čo ešte reálne neexistuje, ale existuje iba v hlave v podobe plánu, cieľa. Nimi pretvorený a vytvorený svet znova podmieňuje a vymedzuje ich život i cieľe.

Keďže cieľavedomý predmetno-praktický vzťah ľudí k prírode, t. j. ľudská práca tvorí najhlbší genetický základ vzniku, existencie i rozvoja univerzality ľudských vlastností, schopností, potrieb, hodnôt i foriem činnosti a medziľudských vzťahov, potom človeka vcelku môžeme definovať ako *živú predmetnú bytosť, ktorá pomocou cieľavedome vytvorených nástrojov cieľavedome pretvára a prispôsobuje si prírodné materiály a procesy pre svoje životné potreby a na tomto základe cieľavedome i živelné pretvára a vytvára sama seba*. Táto definícia človeka prácou poukazuje na všeobecný a špecifický základ ľudskej existencie. Nemôže sa však chápať ako klasická definícia rodu, pretože ani ľudská spoločnosť nemôže sa chápať „...ako „rod“, ako vnútorná nemá všeobecnosť spájajúca mnohé indivíduá iba prirodzené“ (Marx). Nemôže sa takto chápať preto, lebo jednotlivci nemajú k všeobecnému základu ich bytia prirodzený, čisto rodovodruhový vzťah. Jednotlivý človek nie je iba priemerné indivídium svojho rodu, ako je to u živočíchov a rastlín, aj keď ho niektoré sféry spoločenských vzťahov a organizácie určujú ako priemerné indivídium vo svojich vzťahoch. Existencia ľudských indivíduí a ich charakter nezávisí iba od existencie rodičov, vrodeneho rámca vlastností a inštinktov, alebo od vhodných prírodných podmienok, ako je tomu u iných živočíchov, ale závisí hlavne od existencie a činnosti predchádzajúcich pokolení a súčasníkov, ktorí svojou činnosťou formujú podmienky ľudského života jednotlivcov a napokon závisí od ich vlastného úsilia. Preto ani pojem človeka nemôžeme tvoriť ako klasický rodový pojem, ktorý sumarizuje v sebe spoločné a zhodné vlastnosti všetkých ľudí. Tieto nemôžeme nájsť bezprostredne u každého jednotlivca ako podstatné určenie jeho bytia, života. Veď ani sama práca ako výrobná činnosť nie je takou spoločnou vlastnosťou, ktorú musíme nájsť v bytí každého jednotlivca, a predsa tí, ktorí bezprostredne nepracujú a nevyrábajú, zostávajú ľuďmi. A ani tí, ktorí vyrábajú, nielenže nemusia túto svoju výrobnú činnosť považovať za svoju ľudskú podstatu, ale táto ich práca ani nemusí vyjadrovať ľudskú podstatu. Môže byť aj kastráciou tejto podstaty, ako hovoril Marx o odcudzenej práci. Klasická továrenskú výroba, akú dodnes vidíme vo väčšine fabrík, zredukovala špecifikum ľudskej aktivity — *tvorivosť* ľudskej činnosti na minimum a prácu človeka predstavila v podobe niekoľkých stereotypne, rutinne vykonávaných mechanických úkonov rúk, nôh, trupu, resp. i mozgových operácií (v kanceláriách). Človek v takejto práci prestal byť subjektom výroby a zmenil sa na objekt pôsobenia výrobných techník, jeho práca dostala formu *obsluhy* stroja a človek — jeho činnosť, je dirigovaná a podriadená rýchlosti a drilu strojového mechanizmu. Zvyšovanie produktivity práce, resp. zlahčenie jej námahy, nevychádza tu zo záujmov bezprostredných výrobcov, ale zo zákonov rozmnožovania kapitálu (ak sa táto strojová výroba realizuje v kapitálových medziľudských vzťahoch). Cieľom tejto výroby nie je uspokojenie potrieb človeka — výrobcu, obohatenie, rozvoj jeho osobnosti, skrátenia jeho

pracovného času, zľahčenie jeho práce, ale obmedzenie jeho potrieb, predĺženie pracovného času, znehodnotenie v ňom človeka, jeho špecifickej podstaty. Preto Marx a Engels v úvode k *Nemeckej ideológii* z roku 1846 hovoria o potrebe a *nevyhnutnosti zrušenia práce* a neskôr spájajú proces zrušenia tejto odcudzenej práce nielen so zmenou kapitálových vzťahov, ale s novou revolúciou v technike výroby. Nástup vedeckotechnickej revolúcie, či zavedenie automatizácie do výrobného procesu (aj keď jej zavádzanie v kapitalistických krajinách sa robí za účelom zvýšenia ziskov kapitalistov) už tým, že vyraduje človeka z bezprostredného výrobného procesu ako obsluhu stroja, že požaduje od ľudí vysokú kvalifikáciu i tvorivosť, že obrovsky zvyšuje produkciu výroby, nesie so sebou aj silné humanizačné a socializačné tendencie, zhodnocuje postavenie človeka vo výrobe.

Konkrétne práca určuje bezprostredné profesionálne i sociálne bytie ľudí, nie je však bezprostrednou podstatou ich ľudského bytia. Ak by sme definovali podstatu človeka iba prácou, človek by sa nám mohol predstaviť ako ekonomická kategória, len ako tvorca a používateľ pracovných nástrojov, ako tvorca úžitkových hodnôt, ako pracovná sila. Predstavil by sa nám v tej podobe, ako ho reálne definuje doterajšia továrnska výroba a kapitál. Definovali by sme ho tak, ako ho definoval ešte Franklin. Tým, že doterajšia továrnska výroba redukuje mnohostrannosť ľudskej práce na niekoľko mechanických pohybov pri obsluhu stroja, predstavuje nám človeka ako abstraktnú pracovnú silu, schopnú výkonu niekoľkých mechanických pohybov, silu, ktorá nie je subjektom výroby, ale naopak, výroba si ju podriaďuje sebe, prispôbuje a človekom manipuluje.

Z ďalších štrukturálnych zložiek ľudskej podstaty Marx vyčlenil ľudskú, či *spoločenskú skutočnosť*. Sformovali a rozvíjajú ju ľudia na základe svojho pracovného vzťahu k prírode. *Je to svet hmotnej a duchovnej kultúry, svet ľudských potrieb a medziľudských vzťahov*.

Ľudia na základe svojho pracovného vzťahu k prírode vytvárajú a rozvíjajú túto svoju novú „prirodzenosť“, svoju novú skutočnosť. Prekračujú ňou svoju vrodennú prirodzenosť i hranice svojej individuálnej existencie. Produkt činnosti jednotlivca je totiž stelesneným bytím nielen jeho individuálnych schopností, ale zároveň spoločenskej skutočnosti a vedomostí, ktoré sformovali ľudské pokolenia a ktoré si jednotlivec počas svojho života osvojuje. Ďalej: produkt činnosti jednotlivca nie je iba podmienkou jeho vlastného života, resp. života jeho bezprostredného potomstva, ale zároveň podmieňuje život mnohých, pričom produkty činnosti iných sú nevyhnutné pre jeho život. Ľudia svojou činnosťou produkujú a re-produkujú a ďalej rozvíjajú ľudskú skutočnosť, ktorá vchádza ako objektívna zložka do ich individuálneho života, do ich ľudskej podstaty. Individuálny, neopakovateľný, originálny život jednotlivca, ktorý si sám podľa vlastného uváženia formuje a žije, je tu zároveň podmienený, formovaný a vymedzovaný činnosťou miliónov, z ktorých si každý jednotlivec formuje a prežíva svoj život, čím sa zasa podieľa, mnohokrát nevediac ani konkrétne ako, na tvorbe charakteru života miliónov, vstupuje ako objektívna podmienka do ich života a do ľudských dejín. Jednotlivec takto produkuje „... sám seba i druhého človeka... tak ako

spoločnosť sama produkuje človeka ako človeka, tak je ním produkovaná.“ (K. Marx).

Zviera žije iba vo svete prírody, človek však môže žiť ako človek jedine vo svete ľuďmi vytvorenej skutočnosti a zároveň svojou činnosťou (či už kladnou, alebo negatívnou) participuje na stvárňovaní konkrétneho bytia ľudí danej historickej situácie. Z bohatstva tejto skutočnosti si jednotlivec osvojuje pre seba spoločenské hodnoty natoľko, nakoľko mu to dovoľujú sociálne podmienky, v ktorých žije a nakoľko prejaví úsilie, aby sa stal človekom danej historickej prítomnosti. Stáva sa ním potiaľ, pokiaľ si osvojí spoločenskú skutočnosť a dokáže ju individuálne stvárňovať a rozvíjať.

Marx z bohatstva ľudských potrieb, ktoré taktiež zahrňuje do štruktúry zložiek ľudskej podstaty, vyčleňuje zároveň tri základné potreby: potreby neoddeliteľné od biologickej stránky človeka. Sú to potreby jedla, pitia, plodenia, šatenia, bývania, z ktorých však doterajšie spoločenské systémy často robili konečný a jediný zmysel života ľudí alebo im často ponechávali pôvodnú zvieraciu formu, lebo pre vyhladovaného človeka neexistuje ľudská forma pokrmu, ale iba abstraktné bytie pokrmu. Ďalej sú to potreby slobodnej a tvorivej činnosti, potreby slobodného a všestranného osvojovania si ľudskej skutočnosti a uplatnenia individuálnych schopností človeka. K základným zložkám ľudských potrieb patria napokon tzv. antropologické potreby, t. j. potreby kontaktu s inými ľuďmi, potreby ľudského porozumenia, spolužitia, spolupráce. (Táto potreba neruší však v sebe zahrnutý protikladný moment — potrebu súkromia, intimity, času pre seba.)

Zo spoločenskej skutočnosti a vôbec z objektívnych zložiek ľudskej podstaty, ktorými sa doposiaľ zaoberáme, zvlášť si všimnime *sféru medziľudských vzťahov*.

Marxova téza, že ľudská podstata nie je nijaké abstraktum vlastné jednotlivému individuu, ale v skutočnosti je súhrnom spoločenských vzťahov, stala sa jedinou reprezentantkou pojmu človeka v neskoršej marxisticko-leninskej filozofii. V skutočnosti svet medziľudských vzťahov tvorí iba jednu z objektívnych zložiek ľudskej reality. Miera a forma osvojovania si jednotlivcom kultúry, ktorú ľudstvo dosiahlo, ďalej miera i forma slobodného formovania vlastného života, ako aj miera a forma podielu jednotlivca na existencii, zmene a vývoji ľudskej skutočnosti, nezávisí natoľko od jeho individuálnych schopností a vynaloženého úsilia, ako závisí od jeho postavenia v sieti funkcionálnych spoločenských vzťahov, a to predovšetkým vo vzťahoch delby práce a v ekonomických vzťahoch. Ľudia si môžu prisvojiť a osvojíť predovšetkým tie hodnoty, ktoré sú nevyhnutné pre plnenie ich konkrétnych funkcií v systéme spoločenských vzťahov. Ich miesto a funkcia v štruktúre medziľudských vzťahov, a to predovšetkým miesto vo vlastných vzťahoch a vzťahoch delby práce, na ktoré sa ľudia dostávajú svojím zrodom, náhodou alebo po značnom úsilí, dáva určitému okruhu ľudí konkrétnu *sociálnu podstatu*, definuje ich tou funkciou, ktorú majú v systéme spoločenských vzťahov. Ak by sme však človeka chápali len ako súhrn spoločenských vzťahov alebo ako súhrn objektívnych zložiek jeho ľudskej podstaty, tak by sa nám predstavil len ako priemerné individuum, či ako osoba určitej sociálnej vrstvy, triedy, profesie, politického systému, štátu, národa, rodiny a pod. alebo ako bezduchá

funkcia v týchto vzťahoch, s presne ustanoveným a vedou zistiteľným rámcom jeho vlastností, názorov, záujmov i smerov činnosti. Aj medziľudské vzťahy by sa nám predstavili v deformovanej podobe odosobnených vzťahov rôznych funkcií, pretože by sa z nich vytratila celistvá, svojrázna, jedinečná, slobodná a aktívna subjektivita, či *osobnosť* jednotlivého človeka. Marx vo svojich analýzach nezabúdala na túto subjektivitu človeka, i keď sa zvlášť nesústredoval na jej rozbor, pretože v centre jeho pozornosti boli predovšetkým objektívne príčiny dehumanizácie a depersonalizácie ľudí, ako aj také masové hnutie, ktoré by bolo schopné vo vlastnom záujme prekonať objektívne sa presadzujúce a stále sa reproduktujúce tendencie dehumanizácie a depersonalizácie ľudí. Marx pochopil, že súhrn výrobných síl, kapitálov a sociálnych stykov, ktoré každé individuum a každá generácia preberá ako niečo dané, je reálnym základom toho, čo si filozofi predstavovali ako „substanciu“ a „podstatu“ človeka. Nikdy však nestotožňoval tento základ ľudskej reality s celou ľudskou realitou, pretože človek prekračuje objektívne podmienky a determinanty svojho života. Človek nie je iba hercom, ale aj tvorcom svojej osobnej i spoločenskej drámy.

Pravda, v doterajších spoločenských systémoch, ako aj v mnohých inštitúciách a organizáciách sa objektívne presadzuje tendencia, aby z väčšiny ľudí zostali iba odosobnení herci nimi nepísanej, ale im predpísanej úlohy, aby boli bezduchými funkciami daného útvaru, či mechanickými vykonávateľmi príkazov a ustanovení. Táto objektívna tendencia depersonalizácie človeka neprotirečí však vždy záujmom ľudí, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Naopak, za určitých okolností a v určitých sférach ľudskej činnosti sa nimi akceptuje, lebo je im príjemná, pretože nemusia zaujímať a vyjadrovať svoj osobný postoj, nevyžaduje sa od nich tvorivá aktivita a tak sa z nich sníma bremeno námahy, rizika a zodpovednosti. Okrem toho jednotlivci sa ani nemôže dnes vo všetkých sférach a vo všetkých funkciách prejaviť ako svojrázna osobnosť, zaujať v nich vlastný tvorivý postoj a rozhodovať sa o nich s plnou zodpovednosťou, jednoducho preto, že im nerozumie, že nie je pre ne dostatočne kvalifikovaný. Preto týmto funkciám ani nemôže dať odtlačok svojej osobnosti, svoj tvorivý rozmer. Jednotlivec však ani v doterajších spoločnostiach, v rozmanitých inštitúciách a funkciách nie je a nemusí byť iba určovaný a prispôsobujúci sa objektívnej skutočnosti, ale sám si ich môže sebe prispôbovať, meniť ich na súčasť a podmienky svojho bytia, dávať im svoj vlastný originálny rozmer, svoju vlastnú formu, svoj vlastný pohľad; plniť dané funkcie ako osobnosť. Podiel na tvorbe, konštituovaní a zmene objektívnej skutočnosti nie je individualizovaný iba jeho vrozenými zvláštnosťami, ale celou osobnosťou, to znamená, jeho osobnými postojmi, túžbami, projektami, voľbou. Pravda, aj jeho záujmy, postoje, projekty, ciele, rozhodnutia sú vymedzené prírodnou a spoločenskou skutočnosťou, ako aj možnosťami jeho tela, predsa sú zároveň aj výslednicou vlastnej determinácie, jeho vlastného rozhodnutia. Neprispôsobuje a nepodriaďuje si však okolitú skutočnosť iba svojím plánom a pre svoje potreby, ale zároveň musí sa jej podriaďovať, prispôbovať, musí jej slúžiť. Ak sa však v tomto dialektickom vzťahu medzi človekom a obklopujúcou ho skutočnosťou vzťahuje prispôbivosť a služobnosť iba na človeka, k čomu sú zvlášť silné tendencie i u človeka i na strane spoločenských síl a ľud-

ských výtvorov, človek žije v odcudzenom mu svete, necíti sa v ňom doma, u seba.

Subjektivita človeka, ktorá nadobudla vo filogenetickom a ontogenetickom vývoji podobu osobnosti, stala sa podstatnou zložkou jeho ľudského bytia, je podstatnou zložkou jeho podstaty. Ignorovanie a podceňovanie tejto zložky ľudskej reality nielenže deformuje marxizmus, ale nesie so sebou aj krivdy voči človeku a hamuje spoločenský vývoj.